

Találkozás Törlesszel

Nem tagadom, tetszett nekem ez a film. Napjainkban is aktuális problémákat szóltatott meg az átlagfilmek színvonala fölé emelkedve, de nem a remekművek hibátlan tisztaságú logikájával, csillogó szépségével.

Volker Schlöndorff 1966-ban készítette azt a filmjét. A nyugatnémet filmrendezők azon fiatal csoportjához tartozik, akikhez Reitz, a Schamoni testvérek és mások; azokhoz, akiknek van mondanivalójuk a világ számára és akik nyíltan szembehelyezkednek a "hivatalos", csaknem kizárólag szórakoztatásra /nagyon gyakran olcsó szórakoztatásra berendezkedett nyugatnémet filmmel.

Nem ismerem Musil 1906-ban írott regényét, amiből ez a film adaptáció, "Az ifjú Törless" született. Kénytelen-kelletlen tehát nem a film és a regény összehasonlításáról, vagy ennek ürügyén az irodalmi művek filmi megvalósításának általános és konkrét problémáiról lesz szó, hanem a film által felélesztett néhány gondolat felvázolásáról. Annyál is inkább, mert ezt a fajta összevetést az irodalomtörténetben is jártas kritikusok már megnyugtató módon elvégezték. E munkák konklúziója általában az, hogy Schlöndorff filmjének nem sikerült visszaadnia a regény bonyolult, többdimenziós gondolatsorát, intellektusát. Schlöndorff - akinek tehetségét nem vonják kétségbe -, megmaradt a felületen, a cselekmény egyszerű végigvezetésénél - mondják -, s a regény mélyebb szféráit tekintve olyan szituációba került, mint a matematika az imaginárius számok tekintetében.

A filmnek négy fontos szereplője van. Kettő közülük cselekedetük hosszú során mutatja meg valóságos arcát. Ennek a két figurának a megteremtése szemléletesen prezentálja a korában aktívan benne élő író történelmi éleslátását, nagyszerű reérzőképességét. A tejfelesszáj, szőke Reiting szadista, Beine-

berg lélekmágiával foglalkozik, s tudományát be is mutatja nekünk. Róluk nem lehet nem asszociálni. A "Fasiszta emberalkat ösképei" Ők, a század első évtizedéből. Schlöndorff nagy jelentőséget tulajdonít nekik. Az ő süvölvénykedésük, türengősködésük Basini felett a film gerincét alkotja, s bemutatásuk aprólékos hosszadalmaessága talán több is a kelletténél, mert elvonja a teret és figyelmet Törlessről. Így nem lesz teljes a dráma. Törless lelkiállapotát, a "belső vihar" érzékeltetését, amely a film végén filozófiai tanulságok levonásában összegezódik nem, illetve csak jelzésszerűen tudja elélni tárni a rendező.

Törless és Basini a másik két hős, passzív szereplői a drámának. A tilvajládon ért Basini elviseli a sorozatos kínzásokat, Törless inkább szemléli, mint teszi. Miért izgatja Törlessét Basini megkínzása? Kant egyik erkölcsi tételéből indul ki, Kant erkölcsi nézeteit tanították a századelő német nevelőintézeteiben. "Az ember le tudja győzni hajlamait és indulatait a helyes, a feltétlen erkölcsi törvény által szabályozott cselekedet érdekében." Törless tehát az érdeklő, hogyan valósul ez meg egy konkrét helyzetben, adott pillanatban. Ebbe szövődik bele az imaginárius számmal való megismerkedés a matematika órán, amely Törless számára megmagyarázhatatlan. Kamasszága zűrzavaros gondolatvilágát ez a megmagyarázhatatlanság még jobban összekuszálja. Ugy érzi, nemcsak a számok, hanem a valóság világában, az életben is adódhatnak ilyen képtelen helyzetek, amikor minden lehetségessé válik. Amikor feltételezéséről megbizonyosodik, már nem fontos számára Basini sorsa, mert nyugtalanító kérdéseire választ kapott a valóságtól. Kíváncsisága, ami a "játékba" vitte, kielégült. Nincs már semmi rejtély. Minden megtörténhet, minden valósággá válhat. Ezért szakít Reitinggel és Beineberggel; de nem segít Basininek megszabadulni kínzóitól. Ennek okát abban találjuk meg, amit a segítségért könyörgő Basininek mond. Ezt így indokolja meg: Te vagy az oka mind-

annak, ami veled történik. Törless úgy látja, ez a meggyőződése nem engedi, hogy Basini mellé álljon.

A film egyik hibája, hogy Törless nem érez felelősséget a kegyetlenkedés miatt. Erkölcsileg ő kívül és felette áll. Holott a néző előtt nem kétséges, hogy ő is bepiszkolódott, mégis tisztán kerül ki belőle, és ez Schlöndorff felfogásából következik. Végigvinni egy kamaszt a nyugtalanító kérdések kijelölte uton, aki választ kapva, kissé megtörten, de tiszta lelkiismerettel megnyugszik, és boldog nyugalommal kocsizik haza édesanyjával. Ha Schlöndorff Törless pszichikumával mélyebben és részletesebben foglalkozott volna, akkor más lenne a film súlyelosztása, s abban az esetben a kifogásolt erkölcsi problémára is válasz kerekedhetett volna. De a rendező koncepciója ezt nem tartalmazta célként. Figyelme inkább az erőszak lehetőségei és a megalázás felé fordult egy zárt közösségen belül. Hogyan válik az ember kiszolgáltatottá; meddig lehet elmenni ebben? Miként ad lehetőséget a közösség, a társadalom az erőszakra? A felelősség problematikája ezeken keresztül, közvetve vetődik fel. Ezen problémák fellelése miatt érzem, hogy Schlöndorffnak, annak ellenére, hogy Musil gondolatainak identikus visszaadása esetleg nem sikerült, érdemes volt megcsinálnia ezt a filmet.

Sulyok László

